

իցէ՛ արդեօք, զի նախանձելի օրինակիդ՝ նախանձաւոր լինիցի որ ի մեծագործ աստուածասէր արանց ի նոր տպագրութիւն Աստուածաշունչ Գրոց: Եւ գիտես՝ դու թէ քանի՛ ընտրելագոյն և հնազոյն գրչագիր օրինակք գտանին ի մատենադարանս Վանուց Սուրբ Յակովբեանց յերուսաղէմ՝ և ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի:

Այլ զի կանխեցեր դու յայսմ՝ արժանի ես, Հայր, պսակել զքո անուն և յիշատակ արձանագրելով ի ճակատ Համաբարբառին, զոր չկարեն եղծել դարք և ժամանակք:

Արժանի են նաեւ, զի ընդ քոյգ անուան յիշար՝ գրեսցին և կարգասցին յիշատակք անուանց նոցա՝ որք զուգընթաց լինելով ընդ Մեկենասիդ բաժանորդակից լինել յօժարին, սատարելով ի մեծագոյն ծախս լայնածաւալ Գրոց Համաբարբառին:

Ուրեմն քաջալերեցոյ, Հայր, զի դու զմի պատուական յիշատակ եղեր ի Սիօն, որ յետ մեռանելոյդ՝ անմահութեանդ կենդանի արձանագիրն է: Չիրմիդ տապանաբար՝ Աստուածաշունչ տառն է, գերեզմանիդ օրհնեղբուք եկեղեցւոյ Մանկունքն են:

Եւ ես ասեմ՝ զիսն և կնքեմ զիմ բան. երանի, որ ունիցի յիշատակ ի Սիօն:

ՅՐԻՄԻԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

1892 Օգոստոս 20
ՅԵՐՈՒՍԱԼԷՄ

Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ի ՎԵՐԱՅ

ՀԱՄԱՐԱՐԲԱՐԱՐԻ Ս. ԳՐՈՅ

Ի ՎԱՆՆԱՅՈՒՑ Ժամանակաց ազգի ազ-

գի հնարս հնարեցին սուրբ Հարք և աշակերտք բանին կենաց առ ի գիւրացուցանել զուսումն Ս. Գրոց և ի ջամբել մանկանց եկեղեցւոյ զկաթն երկնային շնորհաց, նախ՝ առ ի չքոյէ տպագրական արուեստի և գործեաց՝ մեծաւ խնամով և երկայնմտութեամբ ընդօրինակեալ բազմացուցանէին զօրինակս նորա և սիւնէին զնոսա ընդ ամենայն եկեղեցիս քրիստոնէից, Ապա ձեռն արկեալ թարգմանէին յայլ և յայլ բարբառս ի գիտութիւն և յօգուտ այլալեզու ազանց, և ի թարգմանութեանցս յայսցանէ չքնաղագոյն օրինակ վարկանելի է մերս հայկական թարգմանութիւն, որ ի ձեռն շնորհալի և աստուածամերձ արանց կատարեցաւ: Յայս կարգէ են բազմահատոր մեկնութիւնք նախնեաց, որովք բացատրին գօտարիմաց բանք Գրոյն և գիւրանայ ըմբռնումն նոցին, և այնու առաւել եւս արծարծի ի սրաի ընթերցողին եռանդալից սէր ուսման նորին:

Զայս ամենայն առնէին նախնիք նախ քան զգիւտ տպագրական արուեստին, յորժամ ընդօրինակութիւն միոյ և եթ մատենի բաղում ծախիւք և անբաւ նեղութեամբ ի կատար հասանէր, Սմին իսկ իրի երկք նոցուն առաւել եւս գովելի և շահաւետ են քան զբազմացն ի նորագունից. քանզի նոքա ի ստիպմանէ պարագայից—թող զգերագոյն ողին և զջերմագոյն հաւատս, որ ի նոսա տիրէր—բաղումս բաղում անգամ վերծանէին և առաւել եւս ի խորս սրտից իւրեանց խելամուտ լինէին, այլ սուղ ինչ ի գիր արկանէին ի պէտս այլոց ժամանակացած և առ յապա եկելոց, Իսկ դիւրութիւն գրչութեան և տպագրութեան այժմեան ժամանակիս ընդ բաղում օգտաշատ և պատուական դրուածս ոչ սակաւ անպէտս և խոտանս ի հանգչս ածէ:

Ի վախճան խաւարեալ զարու պատմութեան աշխարհի յորժամ վերստին սկսան ծաղկել գիտութիւնք և արուեստք, ծաղկեցաւ և աստուածարանական գիտութիւն, զհոգեշնորհ երկս նախնի վարդապետաց ի բազմադարեան բանտարգելութենէ ցեցալից անկեանց զերծուցեալ՝ ի լոյս ընծայեցին արք ուսումնականք և բանիրունք. և հիացեալ ի վերայ ճարտարութեան և իմաստութեան նախնի հեղինակաց՝ ինքեանք հետեղդ եղեն ոճոյ և ուղղութեան նոցին՝ յաւելլով զոր ինչ միանգամ ի յառաջագիմութենէ ժամանակին և ինքնարոյս հանճարովին իւրեանց տեղեկացեալ էին, Զերբայական և զհնչեկական սկզբնալեզուս ուսեալ՝ հետազօտութեամբ քննէին զբանս Ս. Գրոց, յորինէին մեկնութիւնս ի վերայ նոցա, կազմէին բառագիրս, քերականութիւնս և այլ բաղում հնարս ի նպաստ և ի սատարութիւն ուսման աստուածային Գրոյն:

Մին ի սատարիչ գիտութեանցս յայսցանէ է ՀԱՄԱՐԱՐԲԱՐԱՐԻ, յորում ամփոփեալ գտանին նման բառադրոց ըստ կարգի ալփաբետաց՝ ամենայն բառք որք յԱստուածաշունչ Գիրս ի կիր արկեալ իցեն հանդերձ յիշատակութեամբ տեղոյ և շարաբանութեան, յորում գտանիցին բառքդ, 2/րդ ինչ տարակոյս զպիտանութենէ այսպիսի գործոյ, որ կարի իմն սատարէ ուսանողին եւ դիւրացուցանէ զուսումն աստուածատուր մատենին: Քանզի եթէ ընտիր ցանկք ի վերայ հասարակ աշխարհիկ կամ նուազ կարեւոր գրուածոց ունիցին զիւրեանց յարգ և պիտանութիւն, որքան առաւել պիտանի և օգտակար վարկանելի է այսպիսի ցանկ մի ի վերայ Ս. Մատենին որ դեր ի վերոյ է քան զամենայն գովութիւն, զի նա է միմիայն կանոն հաւատոյ և կենցաղաւարութեան մարդկան եւ առաջնորդ ձանապարհի յաւիտեական կենաց ի ձեռն Միանի Որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Զպիտանութենէ և զկիրառութենէ Համարարաւսիս խօսեցուցք զկնիս Իսկ այժմ ճահաւոր թուի տուղ բանիւք պատմել թէ ոչք եղեն առաջին Տրնարիւք Համարարաւսիս որպիսի ինչ էր կազմութիւն նախկին երկոց նոցին և ցուցանել զզարգացումն նորին մինչև ի մեր ժամանակս և ի ներկայ դործս: — Ի մէջ երեքտասներորդ դարու ՀՈԼԳՕ անուամբ Գոմինիկեան կրօնաւոր զառաջինն յօրինեաց Համարարաւս ի վերայ լատին Աստուածաշնչիս Զայս կէտ նպատակի առաջի ունէլով՝ բազում ամս ծախեաց ի յաճախ ընթերցմանս և ի տքնաջան ուսումն Ս. Գրոց Գատի թէ առ ի յաջողութեամբ ի կատար հասուցանել զայսպիսի հսկայ երկ՝ էառ օժանդակս իւր իրեւ հինգհարիւր փանականս ի միաբանութենէ իւրմէ: և յետ երկարամեայ աշխատութեան հաղիւ հաղ մարթացաւ յօրինել բովանդակ ցանկ ամենայն փոփոխական մասանց բանիս նշանակեալ առնթեր թէ յորում գիրս և յորում տեղուղ գտանի իւրաքանչիւր բառ: Գիրքի է զի յօրինումն առաջին Համարարաւսի բազում զգուշութեամբ շրջապատեալ էր և կարի յոյժ տքնութեանց և ջանից պէտտ ունէր քան զոր յապա ժամանակի պահանջէր: փասն զի ներկայ գլխակարգութիւն և բաժանումն ի տունս բոլորովին պակասեր Աստուածաշունչ Գրոց օրինակաց այնր ժամանակի և հարկ լինէր այլ և այլ ինքնահարմար նշանօք որոշել զտեղիսն և բազում անգամ ծայրէ ի ծայր վերծանելով ուղղել զվերկական լրացուցանել: Լատին Համարարաւս այս յետ այնորիկ վերստին տպագրեցաւ այլ և այլ փոփոխմամբ և բարեփոխմամբ մինչև յամի 1555 ներկայ կատարելութեամբ իւրով ի լոյս ընծայեցաւ ձեռամբ համաւաւոր հրատարակչի Ռոբերտայ Ատեփաննոսի որ եղև իսկ հեղինակ բաժանման Ս. Գրոց ի գլուխ և ի տունս և արդէն այնու բաժանմամբ հնգօք ամօք յառաջ զլատին Աստուածաշունչն ամբողջ տպագրեալ էր: Բաժանումն այս ընդունելի եղև ամենեցուն գիտնոց ժամանակին և ընդհանրացաւ առ ամենայն եւրօպական ազգս մինչև յետ այնորիկ առանց Ատեփանեան գլխակարգութեանդ և անատութեան չարպագրել ուրեք զՍ. Գիրս: Ըստ այսմ օրինակի եղև տպագրութիւն առաջին հայկական Աստուածաշնչի ձեռամբ Ոսկան վարդապետին որ լքեալ զնախնի և զյարմարագոյն գլխակարգութիւն հին գրչագրաց մերոց՝ զլատինական փոխ էառ: որ բազում ուրեք հակառակ մտաց և շարքանութեանն բաժանէ և միայն զգիրութեան և զհաւասար բազմամասն բաժանման նպատակ առաջի ունի:

Լատին Համարարաւսիս յաջորդեցին Համարարաւս Էփն Կտակարանի և եթ ի վերայ երրա-

յական սկզբնագրի եւ ի վերայ յունական Եօթանանից թարգմանութեան ի պէտտ զպրաց լեզուացդ այդոցիկ և առանձինն ի վերայ նոր Կտակարանի ի գիրութիւն ուսումնասիրաց յոյն բնագրի նոր կրտակին: Այսորիկ եւս բազում փոփոխութեամբ և բարեփոխմամբ ոչ սակաւ անգամ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայեցան: Նոյնպէս և յընթաց ժամանակի յայլ և այլ նորագոյն լեզուս եւրոպական փոխրերեալ առաւել կամ նուազ ձգրութեամբ և կատարելութեամբ հրատարակեցան գաղղիերէն, անգղիերէն, գերմաներէն, հոլանդերէն և այլն: յորոց գերահռչակն համարեցի թերեւս լիակատար Համարարաւս Աղէքսանդր Քրուզենայ յանգղիական լեզու: յորում հանդէպ իւրաքանչիւր բառի յաւելեալ է նաեւ համառօտ նշանակութիւն նորին հանգերձ կարեւոր ծանօթութեամբք ի տեղիս:

Հուսկ յետոյ զայ մերս հայկական Համարարաւս: Նախ յամի 1848 ել ի տպարանէ Կուլիէլմոս Արիֆֆիթի Զմիւռնիոյ Համարարաւս կամ ցանկ նմանաձայն բառից նորոյ Կտակարանիս այրենական կարգաւ շարադասեալ՝ առանց յառաջարանի իրիք կամ անուան հեղինակի: Նոյնպէս յայսմ անանուն գրութեան թուի զառաջինն Համարարաւս բառը ի կիր արկեալ յայս միտս: որ ճիշդ թարգմանութիւն է եւրոպական concordantia բառի: Առ նախնիս բառը այդ գտանի նշանակութեամբ համաձայնութեան չորից Աւետարանացն: որպէս հանրածա նօթ Համարարաւսն Սրբոյն Եփրեմի: Սակա հեղինակութեանց ի ծանօթից հաւատարմ և կարի իսկ հաւանական թուի թէ և նոր Կտակարանի առաջին հայկական Համարարաւս այս յօրինեցաւ ձեռամբ միոյ ի միարանից Ս. Աթոռոյս Երուսաղէմի: որպէս տեսցի ի յետագայդ:—Յընթաց տպագրութեան մատենիս յանօթն շնորհեցաւ մեզ յազգային Մատենադարանէ Կ. Պոլսի ստուար երկհատոր ձեռագիր ցանկ ամենայն բառից Ս. Գրոց: Գիր գրչագրիս է Զարէ կոչեցեալն: յոյժ մանր այլ յստակ և գեղեցիկ գրեալ ի վերայ հաստ և կարծր բամբակեայ թղթոյ: Զիք ինչ ուրեք ի նմին յառաջարան կամ վերջարան կամ յիշատակարան: եւ ոչ իսկ անուն գրութեան կամ հեղինակին գտանի ի ծակատի կամ ալուր ի գիրս: այլ միայն ի յետ կոյս կազմի իւրաքանչիւր հատորոյ օսկեգրով գրոշմեալ է «Բուրաստան խնկոց»: Ի մասին օճոյ եւ զաստուարութեան տարրերի ոչ սակաւ ի ներկայ գրութեանոյս: Յայտնի տեսանի ի նմա աշխատութիւն եօթն կամ ութ անձանց: զի թէպէտ եւ ըստ կարգի իմն այրուրենից զաստուարեալ է բովանդակն: այլ որպէս ասացաւ: տարրերի ոչ սակաւ յուղղութենէ ներկայ երկոյս:

Աւանդութեամբ ծանօթ էր ոմանց Միարանաց Ս. Աթոռոյս և այլոց եւս արտաքին թէ ի հնումն ոմանք ի վարդապետաց մերոց յերկրեալ էր այսպիսի ցանկ մի, այլ յանհոգութենէ կամ ի վատութենէ պահապանին կորուսեալ կամ գողացեալ էր գործն ի վանաց աստի, Ի տեսանել մեր «Զբուրաստան խնկոց» կասկած յարեալ ի մեզ թէ մի գուցէ զայսմանէ իսկ լինիցի վերասացեալ աւանդութիւնդ, և ի խոյզ և խնդիր լեալ ի թուղթս Պատրիարքական պահարանի՝ դառաւ տեղեկագիր դատաւարութեան խնդրոյ իրիք սակս Սրբոց Տեղեաց՝ ընտիր հայկաբանութեամբ շարագրեալ, որպէս եւ այլ ձեռագիր յիշատակարանք նովին մանր նոտագրով որպէս վերոյիշեալ «Բուրաստան խնկոց» ընդ որում այսպիսի նմանութիւն բերէ որպէս բնական է տեսանել յերկուս գրութիւնս առն միով յորոց շարագրութիւն առաջնոյն չորիւք կամ հնգօք ամօք կանխեալ իցէ քան զերկրորդինն, Ի վախճան տեղեկագրին եղեալ ստորագրութիւն Դիոնէսիոս վարդապետի Աւագ—Թարգմանի Ս. Աթոռոյս այնր ժամանակի, Յայտնի է ի տարեգրութեանց Ս. Աթոռոյս զի Դիոնէսիոս վարդապետս, ապա եպիսկոպոսացեալ, և ընկեր իւր Յակոբ վարդապետս երկրորդն արք բանիւրունք և ուսումնասէրք, յաղագս անհամաձայնութեան իրիք՝ թողեալ գնացին աստի տանելով ընդ իւրեանս զգրեանս և զթուղթս իւրեանց, Կարի հաւանական թուի թէ վերոյիշեալ ցանկդ, զոր համարիմք լինել նոյն ընդ «Բուրաստանի խնկոց», չուեսց աստի ընդ Հօրն Դիոնէսեայ, կամ յետոյ գողացեալ անցաւ ի ձեռս այլոց և ի վերջոյ եղել որպէս և է այժմ սեփականութիւն Ազգային Մատենադարանի, նոյնպէս հաւանական թուի, և ի ներքին վկայութեանց իսկ փոքր ի շատէ ստուգի, թէ ի ցանկէ աստի յայսմանէ քաղեալ է Համաբարբառն գրարառ նոր Կտակարանի որ ըստ գաղափարի եւրոպական Համաբարբառաց դասաւորեալ և աւանդեալ ուրոյն հրատարակեցաւ, սակայն իրօք աշխատութիւն վարկանելի է Դիոնէսիոսի վարդապետի, Յանկալի է մեզ զստուգագոյնս տեղեկանալ զայսմանէ ի հաստատութիւն կամ յուղղութիւն կարծեաց մերոց:

Յետ ամաց ինչ այլ ոմն ի Միարանութենէ՝ Արժ. Տ. Թադէոս Ա. Աստուածատուրեան Արապկերցի, յղացաւ զգաղափար հսկայ մատենիս այսորիկ, և ձեռն արկեալ, տքնաջան աշխատութեամբ, ոչինչ նուազ քան զհօրն Համաբարբառին զմեծին Հուգոյի դոմինիկեան կրօնաւորի, զեօթն ամս ողջոյն սմա նուիրեալ՝ ի կատար հասցոյց, Պատմեն ականատես Միարանք թէ որպիսի տքնութեամբ զօրն ի բուն զվկայութիւնսն հաւաքէր եւ իւրաքանչիւր

բառ ի վերայ առանձին թղթի արձանագրէր և զուրուրէքն և զշարարանութիւնն առննթեր նշանակէր և ի գիշերի յաճախ ընթերցմամբ զպահան լրացուցանէր, ապա զթերթիկսն ուրոյն կարգադրեալ ի բազմաթիւ քսակս ղետեղեալ՝ պահէր առանձինն, Ի լրանալ հաւաքման բառից և վկայութեանց՝ կարգաւ բացեալ զքսակսն վերստին ընդօրինակէր ըստ կարգի հայ ալփարետաց, և հուսկ յետոյ զըզմանդան, որպէս տեսանի ի տպագրութեանս, ի տեարակրս տետրակս ընդօրինակէր, Ասի թէ յետ այսքան տառապանաց երկու անգամ եւս զըզմանդան վերստին քննեաց և անձանձիր ընթերցմամբ Ս. Գրոց բազում ինչ փոփոխեաց և յաւել որ ինչ յառաջնում նուազի վրիպեալ էր յուշագրութենէ իւրմէ:

Խոստացաք ի վերոյ ասել ինչ և զպիտանութեանէ մատենիս—Աստուածաշունչն է, որպէս անունն իսկ յայտ առնէ, Հունչ կամ Բան Աստուծոյ, յորում բովանդակեալ ամփոփին յայտնութիւնք աստուածեղէնք առ մարդիկ, Յամենայն աղանց մօրօրեւոց ընտրեաց Աստուած զիսրայելեանս ազգ, եւ բազում օրինակօք հոգացաւ կրթել զնա և առաջնորդել ի շաւիղս արգարութեան խնամարկութեամբ նահապետաց, քարոզութեամբ մարգարէից եւ ալգի ազգի իմաստնովք, Ի զթել նոցա յաստուածագիր օրինացն, երբեմն խրատովք, երբեմն սպառնալեօք եւ երբեմն չարաչար պատուհասի վերստին ածէր զնոսա յուղղութիւն և ի ճանապարհս առաքինութեան, Ընդ պարագայս դարուց հոլովից որ ինչ անցք անցին ընդ ազգք ընտրեալ, որ ինչ բանք հոգեշունչք խօսեցան առ նոսա բերանօք մարգարէից, և որ ինչ խրատական և բարեպաշտական ճառք յօրինեցան յաստուածասէր արանց այնց ժամանակաց՝ այս ամենայն առանց ժամանակագրական կամ այս ամենայն առանց ժամանակագրական կամ պատմական կարգի ի գիր արձանագրեալ պահեցան, նոյնպէս և ի նոր Կտակարանի յայտնութիւնք նորոյ տնօրէնութեանն ըստ նմին օրինակի շարակարգեցան, Սակայն յայսմ ամենայնի պահասի պատմական և ամփոփ կատարելութիւն որ տեսանելի է յերկս միոյ և եթ հեղինակի, Բազում ուրեք ի Ս. Գիրս պատմութիւն, մարգարէութիւն, աղօթք, խրատք, առակք, խառնիխուռն ի միասին եղեալ գտանին, յաճախ մասն մի պատմութեան իւրիք ի միում տեղւոյ եդեալ՝ մնացեալ մասն կամ մասունքն այլուր գտանին՝ երբեմն ամփոփ և երբեմն սփռեալ յայլ և այլ գիրս: Կամ ի միում տեղւոյ պատմեալ զիպաց ականարկութիւնք և յայլ գիրքս և զլուսն գտանին, որ մեծամեծ օգուտս ընծայեն ի լուսաբանութիւն գիպացն եղելոց, և այսու մին զպահաս միւսոյն լրացուցանէ, Այլ քանզի միտք մարդոյ ոչ են բաւական զայս ամենայն և ոչ իսկ

զստկ տեղիսն ակնարկութեան ի մի ունել և ըմբռնել՝ Համարարաւուն գայ յօգնութիւն և առաջնորդէ մեզ միով տեսութեամբ դամենայն զցիր և ցան ակնարկութիւնս ի Ս. Գիրս ակն յանդիման տեսանելի զայլ և այլ պարագայս յայտնութեանց և զՀաճոյական կաման Աստուծոյ ճոխագոյն օրինակօք առաջի առնէ և մեծապէս ձեռնտու լինի մեզ բազմատական քննութեամբ իմանալ զստոյգն՝ ճանաչել զբարին եւ զչարն:

Գարձեալ Աստուածաշունչն իբրեւ Հնադարեան գիրք ի Հին լեզու և յոճ Հին ազգի շարագրեալ՝ յոյժ կարօտի բացատրութեան խօսից և դարձուածոց: Անծապէս դիրանայ գործ մեկնողին և ըմբռնումն այսգումակ խրթնութեանց՝ յորժամ ունիցի նա ի ձեռնին միջոց բազմատեղոյ զիսօգ և զգարձուածոք ընդ այլ բազում նոյնպիսի բանս յայլ և այլ մասունս Ս. Գրոց ի կիր արկեալս: Ի մատենագրութիւնս նախին Ս. Հարց բազում այն է զի զբժուարիմաց բանք բացատրին վկայութեամբ նոյնպիսի բանից և բառից յայլ գիրս կամ յայլ իմն շարաբանութեան, որոց իմաստն ակնեռեւ յայտնի լինիցի: Օրինակի վասն Ս. Ոսկերեան ի մեկնութեան Մատթէի ի բացատրութեան տանս՝ «Ոչ գիտէր զնա մինչեւ ծնաւ զՈրդին իւր զանգրանիկ՝ այսպէս գըրէ:—Մինչևի՜ սակելով աստ, ոչ զի կարծիցես եթէ յետ այնորիկ գիտաց զնա, այլ զի ուսանիցես եթէ յառաջ քան զծնունդն և յետ ծննդեան յամենայն կարծեաց անարատ էր: Եւ ընդէր, ասեն, բնաւ զմինչև եզ ի միջի: Ասեմք, եթէ սովորութիւն է գրոց զբանս զայս ասել բազում անգամ, և ոչ իրբեւ սահմանեալ իրաց ժամանակ ինչ զնել: Զի եւ առ տապանան ասէ եթէ՝ Եւ ագռան եւ անգրէն ոչ դարձաւ, մինչև ցամաքեցաւ երկիր: և յայտ է՝ Եթէ ոչ յետ ցամաքելոյն դարձաւ անգրէն, եւ զԱստուծոյ ճառեալ ասն գիրք եթէ Յաւիտենից մինչեւ յաւիտեան դու ես, ոչ եթէ սահմանս ինչ զնէ անդ, եւ դարձեալ տայ աւետիս: Եթէ Ծագեցցէ յաւուրս նորա արդարութիւն՝ և բազում խաղաղութիւն, մինչև բարձցի լուսին, եւ այսու ոչ եթէ կատարած ինչ տայ բարութեանցն, այլ Հանապազորդ Հաստատութիւն:—Սմին նման առնեն Ս. Ոսկերեան և նախին մեկնաբանք և յայլ ամենայն տեղիս մեկնութեանց իւրեանց ուր ուրեք կարող լինին մտաբերել զնոյն օրինակ վկայութիւնս: Սակայն որքան առաւել սատարեցնին մեկնաբանք և ուսումնասէրք յորժամ մարթացի նոցա միով ակնարկութեամբ առաջի աչաց ունել զամենայն նոյնաձայն բառս որ ընդ ամենայն մասունս Ս. Գրոց սրբորեալ են՝ ի մի պատկեր Հաւաքեալ, Հանգրձ շարաբանութեամբ նոցին՝ վկայութեամբ զլիոց և

տանց, Ըստ նմին օրինակի ոչ սակաւ բազմակնձիռն ինդիրք ի պատմական և ի մարգարէական մասունս այսու բազմատական օրինօք գտցեն զլուծմունս իւրեանց, Արդ զայս սատարիչ պաշտօն մատուցանէ մեզ Համարարաւուն, որ պարտի լինել մին ի պիտանեգոյն օժանդակ մատենից անձնիւր աշակերտի աստուածային Գրոյն:

Ամենայն վարդապետութիւնք քրիստոնէական կրօնիս առեալ լինին ի Ս. Գրոց, որ է մի միայն արժանահաւատ առաջնորդ յաւիտենական կենաց և յայտնող աստուածային կամացն առ մարդիկ: Փրկիչն մեր զնոր տնօրէնութիւն իւր իբրեւ լրումն և կատարելութիւն Հնոյն քարոզէր ասելով՝ «Ոչ եկի լուծանել զօրէնսն, այլ լնուլ»: և Առաքեալք նորին և աշակերտք յամենայն դարս զնոյն քարոզեցին տիեզերաց, ոչինչ ապախտ արարեալ զՀինս՝ յաւեա զկենդանի ոգի նորուն առեալ սեփականեցին քան զՀնոյն զգիրն անկենդան: Սմին իրի ի քարոզութիւնս իւրեանց ստէպ զՀին օրէնսն յիշատակեալ զնորսն նոքօք ցուցանէին, զամենայն փրկագործ տնօրէնութիւնսն Քրիստոսի կանխասացութեամբ նախկին մարգարէից Հաստատէին, ամենայն վարդապետութիւնս իւրեանց ի մասին Հաւատոյ Համաձայն Հոգեւոր ընդ կամս և ընդ պատգամս Աստուծոյ, որք յընթացս ժամանակի յայտնեցան նահապետաց և աստուածամերձ որերոյ, այնպէս զի գրեալ է յամենայն էջս՝ Նոր Ատակարանի մարթէ գտանել ակնարկութիւնս ի Հին և վկայութիւն սորա ի Հաստատութիւն առաջնոյն՝ Նմանապէս և Ս. Հարք Եկեղեցւոյ ոչ այլ ինչ ծանեան իբրեւ աղբիւր աստուածային յայտնութեանց, բայց եթէ զԱստուածաշունչ գիրս Հին և Նոր Ատակարանաց և զՀաստատեալսն յԱռաքելոց անտի զվարդապետութիւնս ընկալեալ, ապա զոր ինչ պէտս ունէին յաւելոյ և ընդարձակելոյ կամ պարզաբանելոյ՝ ըստ առաքելական օրինակի երկայնամիտ ուսումնասիրութեամբ Հին և Նոր Ատակարանաց Հաստատէին, Թէպէտ և ամենայն դաւանութիւնք Հաւատոյ և որ ինչ պիտոյ է ամենայն մարդոյ առ ի փրկութիւն անձին լիովին գտանին ի սահմանագրութիւնս Ս. Եկեղեցւոյ, այլ զառաձեալ բնութիւն և մոլորութիւն մտաց մարդկան նորանոր սխալանօք ի Հարկի կացուցանեն զմեզ զառ ի նախնեաց Հաստատեալսն առաւել եւս Հաստատել և տարբացուցանել ի սիրտս մանկանց Եկեղեցւոյ, Առ այս պէտք են Հոգեւոր Հովուաց և վարդապետաց և ամենեցուն ուսումնասէր Հաւատացելոց յարաժամ ընթերցմամբ աստուածեղէն Գրոյն՝ զվկայութիւնս բազմատեղ և զվարդապետութիւնս Եկեղեցւոյ նոքօք Հաստատել, եւ զնորանոր առարկութիւնս նորանոր վկայութեամբք ջրել, Ահաւա-

2իք ինչ տարակցոյ զի որք զհայ լեզուս հըմ-
տութեամբ և կատարելութեամբ ուսանել բաղձան
պարտին և զհայկական Աստուածաշունչն գէթ իր-
բեւ հնազդին և ընտիր մատենագիր՝ ուշի ուշով
քննել և ուսումնասիրել, զհարազատութիւն ոճոյ
և դարձուածոց լեզուիս ի նմանէ ստուգել և այնու
հաստատել, և ի կազմութեան նորանոր խօսից՝ ուղ-
ղութեան և օրինացն որք ի նմա տեսնին՝ հետեող
լինել: Աւստի որքան կարեւոր և պիտանի ցուցաբ
Համարարաւուս վասն ուսանողաց Ս. Գրոց ի կրօնա-
կան պէտս և սակա աստուածեղէն յայնութեանցն
ի նմա աւանդելոց, նոյնքան պիտանի և սատարիչ
վարկանքի է այնոցիկ որ զԻրն ուսանիցեն յաղա-
գըս յստակութեան և հարազատութեան լեզուին.
նշանակութիւնք բառից և կիրառութիւն նոցին
նովիմբք իսկ բաղդատութեան օրինօքն հաստատեալ
ճշդին, որովք, որպէս ցուցաբ ի վերոյ, աստուա-
ծաբանական մեկնութիւնք և վարդապետական բա-
րոյական իմաստք այլովքն հանդերձ լուսարանու-
թեամբ իրերաց պարզին, նոյնպէս այսու ձեռնառու-
թեամբ քերականական համաձայնութիւնք որոշին,
այլ և այլ կիրառութիւն յատուկ անուանց և օտար
բառից և օրէնք տառադարձութեան նոցին սահմա-
նին, Զայս ամենայն և առուել քան զայս կարէ
գործել հայկական Համարարաւուս:

Սմին իրի յարմար և կատարեալ Համարարաւու-
օգտակար և գրեա թէ անհրաժեշտ իսկ է ամենայն
դասու հոգեւորականաց, մանաւանդ քարոզչաց և
դաստիարակաց, ծնողաց և խնամակալաց, ուսուց-
չաց և ուսանողաց Ս. Գրոց և հայկական լեզուիս
և ընդհանրապէս ամենայն քրիստոնէի որ փոյթ
յանձին կալեալ՝ զմիտս և զրօմանդակութիւն աստ-
ուածային Գրոյն քաջիկ իմն իմանալ և ուսանել
փափաղի և ի նոյն հասանել գուն գործիցէ:

ԹՈՐՈՍ Տ. ԽԱՆԱԽԱՆ ԶՈՒՂԱՅՆՈՒ

Վարժապետ աստուածաբանութեան.

ուածաշունչ Գրոց հրաշալւառ թարգմանութիւն, զոր առանց
շարագանջութեան կրնանք հայկական հին եւ նոր թարգ-
մանութեանց անզուգական եւ ամենաընտիր ներկայորից
սեպել, մեր գաղանութեան ամենէն գերազանց երկասի-
րութիւն, եւ անոր վերայ աշխատողներուն զլուս գործոց
եւ անմահական պարծանք: ԵՂ 58:

Ի նոյն միտս գրէ եւ Մ. Գարագաշեան. «Ջեզզուէն
թարգմանութեան գրոյն այսչափ ինչ լեզի ասել թէ զրօ-
րինակ հմուտքն եւ ծնունդաց յերոպացի քննչաց իսկ կոչե-
ցին զթարգմանութիւն մեր «Թաղոնի թարգմանութեանց»
վասն ժողովութեան եւ հմտութեան, նոյնպէս պարտ եւ պատ-
շ՞ է վասն յատուկութեան եւ գեղեցիկութեան լեզուին ան-
ուանել զնա զլուս եւ պսակ դարձութեան հայ լեզուի: (ձա-
յակ ունիցէն ցարդաբեան, իւ տարի. ԵՂ 54):

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ.

ԱՆՔՈՒՆԻ ԵԿԵՂԵՅՈՒ

— Փետրուարի 9-ին Վատիկանում տեղի ու-
նեցած ծիրանաւորների ժողովում՝ Լեոն Ժ.Գ. ա-
ռայայտեց իւր դժգոհութիւնը Բողոքարկոյ Ֆերդի-
նանդ իշխանի դէմ: Ի պատասխանի պապի խօսքերին՝
ծիրանաւորներից մեկն յայտնեց, որ շատերը գեո-
ւա սպասում են Ֆերդինանդի բանադրուե-
լու և մինչ նա ipso facto (ինքն ըստ ինքեան,
իւր գործով իսկ) բանադրուած է և ոչ մի քահա-
նայ իրաւունք չունի նորան հաղորդութիւն տալու:

— Պապի ներկայացուցիչը Բողոքարկայում ծի-
րանաւոր Մոնինին շրջաբերական է հրա-
տարակել իշխան Բորիսի «կրկնակրտութեան» դէմ
ուր ցաւ է յայտնում կատարած դէպքի մասին:
բայց յորդորում է իւր հօտին աղօթել Բողոքարկոյ
համար:

— Իտալիոյ մէջ թեմերի և ծխերի բաժանու-
մը պատմական հնազդին ժամանակներից ծագելով
այժմ մեծամեծ անհաւասարութիւնների և անու-
ղութիւնների պատճառ է: Իտալիայում կայ 117
թեմ և միջին թուով իւրաքանչիւրում 50,000
ժողովուրդ: Թեմերը շատ անհաւասար են բաժա-
նուած, այսպէս 98 թեմ կայ երեք նահանգում
գարձեալ 25 թեմ երեք նահանգում մինչ այլ չորս
նահանգ ունեն 14 և հինգ նահանգ ընդամենը երեք
թեմ: Հռոմի նահանգն ունի 28 թեմ: Պերուջիան
25, Վադերուան 16, Պեզարոն 14 և ինչ. միճակալին ա-
ռաջնորդների եկամուտներն ևս շատ անհաւասար
են, մինչ Ֆերրարայի արքեպիսկոպոսութիւնը ունի
70,000 ֆրանկ եկամուտ, Սան-Գովինզոյինը միայն
6000 ֆրանկ է:

Իտալիայում կան ընդամենը 20,465 ծխական
եկեղեցիք որոնց բաժանումն ևս շատ անհաւասար
է, մինչ Վալտանիդետա քաղաքը մի ծուխ է կաղ-
մում իւր 30,480 ծխականներով: Արեցցոյում ամեն
մի ծուխ 536 ծխականներ ունի, Մերձաւորագէտ
100 ծխեր կարելի է հաշուել իւրաքանչիւրում 100
ծխականների, մինչ 152 այլ ծխեր ունին իւրաքանչիւ-
րում 11,000 ծխականից աւելի: Այս անհաւասար
բաժանումից ծագում է և եկեղեցականների աղա-
հովութեան անհաւասարութիւն, Իտալական տէրու-
թիւնը տարեկան 2,800,000 ֆրանկ է տալիս, որ-
պէս զի քահանաների միջին ուժիկը գոնէ տարեկան
800 ֆրանկի հասնի, այսինքն 320 ոտուրու: Ար-
դիւնքի նուազութեան հետեանքն է քահանայից
սակաւութիւնը, որովհետեւ բարձր և միջին դասա-
կարգերի անտարբերութեան շնորհիւ քահանայա-